

HET  
PROEFSCHRIFT  
VAN

Roelien Bastiaanse

Peter Burger

**S**preken gaat vanzelf, zo lijkt het wel. Maar een beroerte of een auto-ongeluk, en het kan uit zijn met de vanzelfsprekendheid waarmee we twee woorden per seconde produceren.

Hersensletsel kan een gezonde taalgebruiker van de ene op de andere dag beroven van een deel van zijn taalvermogen en tot afasiepatiënt maken. Afasie: 30.000 Nederlanders lijden eraan. Roelien Bastiaanse, universitair docent aan de Groningse vakgroep Nederlands, werkte jarenlang als 'klinisch linguïste' met afasiepatiënten. Vorig jaar promoveerde ze op een onderzoek naar de taalstoornissen van vier afasiepatiënten.

☛ **VAN CONCEPT NAAR WOORD**

Om te begrijpen hoe hun taalvermogen beschadigd is, is het nodig om te weten hoe ongeschonden hersenen taal verwerken. Voordat een gedachte uitgesproken wordt, gebeurt er in grote lijnen het volgende. Iemand wil bijvoorbeeld de gedachte *de man kust de vrouw uiten*. Eerst moeten dan de juiste concepten worden gekozen (KUSSEN, MAN, VROUW), en de relatie daartussen: de man kust de vrouw, en niet omgekeerd. *Woorden* komen er nog niet aan te pas. Na de betekenis komt de syntaxis aan de beurt. Er wordt een 'syntactisch frame' gegenereerd – het skelet van een zin, nog niet bekleed met het vlees van woorden – waarin 'de man' op de plaats van het onderwerp staat en 'de vrouw' op de plaats van het lijdend voorwerp. In dit stadium worden ook de werkwoordsuitgangen aangegeven (*kussen* wordt *kust*). Pas dan worden de juiste woordvormen ingevuld en tot slot worden de instructies voor uitspraak en intonatie toegevoegd. Nu worden de spraakspieren in werking gesteld en kan de zin worden uitgesproken.

Dat dit zo in zijn werk gaat, weten taalkundigen onder andere door onderzoek bij afasiepatiënten. Alle on-

derdelen van dit prachtige mechaniek kunnen namelijk onafhankelijk van elkaar gestoord raken.

☛ **TELEGRAMSTIJL**

Zo kan Bastiaanses eerste patiënt moeilijk zinnen maken: haar syntactische vermogen is ontregeld. Op de vraag: 'Hoe ziet je nieuwe huis er uit?', antwoordt ze: *nieuwbouw / premie A / mooi huis oh meid / ja mooi huis / prachtig van buiten / ramen / hartstikke mooi huis / kamer (...)* *negen meter / alle drempels weg / oh lekker*.

Dit is de zogenoemde telegramstijl: de patiënt laat veel werkwoorden weg, maar ook andere zinsdelen en verbuigingsuitgangen. Dezelfde stoornis speelt haar ook parten als ze iets voorleest. Toen haar gevraagd werd (1) voor te lezen, was (2) het resultaat.

- 1 'Breng ze dan mee', zei ze, achter zijn rug, 'dan repareer ik ze wel, als je vrouw daar geen lust in heeft.' Hij ging in de leren fauteuil bij 't raam zitten (...)
- 2 'Breng ze breng ze dan mee', zei de nee zei ze achter zijn rug, 'dan re repareer repareer ik ze wel, dan nee als jouw vrouw er geen lust lust hè in lust lust in heeft.' Zij nee zij hij ging ging hij ging in in de leren fauteuil bij een raam zitten (...)

'Inhoudswoorden' als *fauteuil* leest ze moeiteloos voor, terwijl ze struikelt over *ze* en *als*, de kleine woordjes die hun betekenis ontleen aan het zinsverband. Door haar syntactische stoornis hebben deze woordjes nauwelijks betekenis meer voor haar.

☛ **DE MAN ROOKT EEN AUTO**

De tweede patiënt, een 46-jarige man, kan wel zinnen bouwen, maar slaagt er vaak niet in de juiste woorden te vinden. Hij zegt *alcohol* in plaats van *aanval*, *gewonnen* in plaats van *begonnen* en gebruikt niet-bestaande woorden

als *ergentesse* en *leesboulevard*.

Toch vindt hij bij het benoemen van plaatjes ook weinig gebruikte woorden als *neushoorn* en *passer* met gemak. Maar een test waarbij hij in één zin een plaatje moet beschrijven, brengt hem in moeilijkheden. In plaats van *de kat zit onder de stoel* en *de man loopt de trap op*, zegt hij: 'De koe onder de kast' en 'De man rookt een auto.' Het produceren van syntactische frames kost blijkbaar zoveel inspanning dat er geen 'energie' overblijft om ook nog de juiste woorden te vinden.

De derde patiënt heeft een semantische stoornis, maar alleen bij de verwerking van diernamen. Een plaatje van een *zandloper* voorziet hij van de juiste naam, maar het verschil tussen een *koe* en een *zebra* lijkt hij niet meer te kennen. Ook kan hij dieren niet meer in de juiste categorie onderbrengen. Overigens maakt hij de meeste fouten binnen subcategorieën. Zo noemt hij een *zebra* een *koe*, maar zal hij minder gauw een *tijger* een *goudvis* noemen.

Dit betekent dat de kennis over dieren op een andere manier of op een andere plaats is opgeslagen in de hersenen dan die over vervoermiddelen of keukengerie. En binnen het vak met dieren zijn zoogdieren, vissen, vogels enzovoort blijkbaar weer in aparte hokjes opgeslagen. We hebben dus allemaal een encyclopedisch woordenboek in ons hoofd, maar het is niet alfabetisch geordend.

Om de bovenstaande diagnoses te stellen, zo blijkt uit Bastiaanses proefschrift, is het niet voldoende om de spontane taal van de patiënt te analyseren. Alleen uitgebreid onderzoek met behulp van tests wijst uit welk deel van het taalvermogen precies beschadigd is.

Roelien Bastiaanse: *Studies in Aphasia*. Groningen, 1993 (Groningen Dissertations in Linguistics). Het proefschrift is uitgeverij.